

COMMUNAL PRAYER

ערוך השולחן אורח חיים סימן נה

ודאי העומדים בעזרת נשים לא יצטרפו עם העומדים בבהכ"נ [=בבית הכנסת] אף שיש חלונות מעזרת נשים להבהכ"נ [=לבית הכנסת] ורואים אלו פניהם של אלו כיון שמחיצות גמורות הן הוויין שתי רשויות

Aruch Ha-shulchan OC 55

Certainly those who stand in the women's section do not count together with those who stand in the synagogue even if there are windows from the women's section to the synagogue and they see each other's faces, since they are full *mechitzot*, these are two distinct domains [that do not join].

משנה ברורה סימן נה: נב

פשוט העומדים בעזרת נשים ובמחיצה המפסקת יש חלון ומראה להם פניו משם מצטרף עמהם לעשרה וכ"ש [=וכל שכן] דאם יש בלעדו עשרה נחשב תפלה בצבור עי"ז [=על ידי זה]...

Mishna Berura 55:52

It is clear that those men who stand in the women's section, and the *mechitza* that separates has a window and he shows them [the other minyan members] his face from there, he counts together with them for ten. How much more so if there are ten men without him, [his prayer] is considered communal prayer through this [standing in the women's section].

שו"ת בני בנים ב:ז

...במחיצה שאינה מגיעה לתקרה שאז נחשבת כבמקום אחד עם הצבור... שכיוון שעיקר תשמיש עזרת נשים הוא שנשים מתפללות ועונות שם לתפלה של הגברים ומקשיבות לקריאת התורה... לכן עזרת הנשים נגררת אחרי עזרת גברים ובטלה...

Responsa Benei Banim 2:7

...With a *mechitza* that does not reach the ceiling, which then is considered as one place with the community.... Since the primary use of the *ezrat nashim* is that women pray and respond there to the prayer of the men and listen to the reading of the Torah... therefore the women's section is drawn after the men's section and [its distinction as its own domain] considered nullified.

SANCTITY

חכמת אדם שער איסור והיתר כלל פו

דעזרת נשים אין בו קדושת בית הכנסת כלל

Chochmat Adam Issur Ve-heter 86

For the *ezrat nashim* has none of the sanctity of the synagogue at all.

שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן יא

הן אמת דהדעה המהלכת בספרי שו"ת רבותינו האחרונים ז"ל הוא די ש חלות קדושה גם על עזרת נשים, אבל זה מודים כמעט רובא דרובא של הפוסקים שעד כדי קדושה של בית כנסת עצמו לא בא זה.

Responsa Tzitz Eliezer 9:11

It is true that the predominant view in the responsa of our later sages is that sanctity is also inherent to the *ezrat nashim*, but nearly the vast majority of halachic authorities concede that it does not reach the level of sanctity of the sanctuary itself.

ערוך השולחן אורח חיים סימן קנד סעיף ז

וכן בהכ"נ [=בית הכנסת] של נשים יש עליה קדושת בכה"נ [=בית הכנסת] כיון שהנשים מתפללות שם.

Aruch Ha-shulchan OC 154:7

So, too, the women's synagogue has the sanctity of a synagogue, since women pray there.

Mechitza III: In Society

רב יעקב אריאל, הלכה והידור בדיני צניעות בזמננו, ג: הפרדה

מצד אחד, המסורת של צניעות ביהדות לא רואה בעין יפה תערובת של נשים וגברים. מאידך אין ספק שההלכה לא דרשה הפרדה מוחלטת בכל מצב ומצב.

[Rav Ya'akov Ariel, "Halacha and Hiddur in the laws of Tzeni'ut in Our Time," 3: Separation](#)

On the one hand, the tradition of tzeni'ut in Judaism does not view mingling of men and women favorably. On the other, there is no doubt that halacha did not demand absolute separation in every situation.

רב קוק, מידות הראי"ה, צניעות

מדת הצניעות גורמת טובות רבות בעולם, ומתוך-כך היא זוכה לדחות מפניה דברים שהיו טובים מצד עצמם... מדת האהבה והידידות, בכל הסימנים והדבורים הנוחים, הי' ראוי להיות שוה בין המינים, אבל מפני יקרת ערך הצניעות נדחית מדת דרך-ארץ ממקומה ...

[Rav Kook, Middot Ha-Re'iyah, Tzeni'ut](#)

The attribute of tzeni'ut causes many benefits in the world, and because of this it deserves to override things that would have been good in their own right...The attribute of affection and friendship, with all its manifestations and pleasant speech, would have been fitting to be equal between genders, but because of the precious value of tzeni'ut, the attribute of *derech erez* (the way of the world) is pushed aside...

הרב יובל שרלו ורן חורי, חברה שלמה: חברה צנועה מעורבת לכתחילה, 21.

לא מצאנו מקורות העוסקים ישירות בחברה ברמה היומיומית. בהיעדר מקורות כאלה, ומתוך תפיסה רוחנית בדבר יחס התורה לחיים, פנינו אל דרך הארץ הבסיסית, אל אופיו של עולמנו בו מתנהלים גברים ונשים...

[Rav Yuval Cherlow and Ran Huri, A Whole Society: A Modest Mixed Society as an Ideal, 21.](#)

We have not found sources that deal directly with society on the day-to-day level. Given the lack of such sources, and from a spiritual perspective regarding the relation of Torah to life, we have turned to basic *derech erez* (the way of the world), to the nature of our world in which men and women conduct themselves...

קידושין פא.

אביי דייר גולפי. רבא דייר קנה.

[Kiddushin 81a](#)

Abbaye placed jugs. Rava placed reeds.

רש"י קידושין פא.

גולפי – מקום קבוצת אנשים ונשים או לדרשה או לחופה היה מסדר קנקנים של חרס הרבה ביניהם שאם יבאו זה אצל זה יקשקשו וישמע קול...דייר קנה – מסדר קנים שהעובר עליהן קולם נשמע.

[Rashi Kiddushin 81a](#)

“Jugs” – where men and women gathered for a *derasha* or for a *chuppa*, he would set up many pottery jugs between them so that if one would come into the other’s area, they would rattle and make noise...“Place reeds” – He would set up reeds so that if someone passed through them, they would make noise.

קידושין פא.

אמר אבין: סקבא דשתא – ריגלא.

[Kiddushin 81a](#)

Avin said: the most vulnerable time is the festival.

רש"י קידושין פא.

סקבא דשתא ריגלא – ריעוע של ימות השנה ליחוד ולעבירה ימות הרגל שיש קבוצת אנשים ונשים לשמוע דרשה ונותנים ונושאים זה עם זה...

[Rashi Kiddushin 81a](#)

The most vulnerable time is the festival – the most hazardous days of the year for *yichud* and transgression are the days of the festival, when there is a gathering of men and women hearing the *derasha* and discussing it with each other...

תלמוד ירושלמי כתובות א:א

ויקח בועז עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו...אמר ר' פינחס מיכן לבית הזה ש[ה] ממנין זקינים בבתי משתיות שלהן

[Yerushalmi Ketubot 1:1](#)

“And Boaz took ten men from the elders of the city and said, sit here, and they sat” ... Rav Pinchas said: from here we learn, regarding this house, that they appoint elders in their houses of feasting.

פני משה כתובות א:א

להשגיח על הדבר שלא ינהגו קלות ראש בבית משתיות שלהן...

[Penei Moshe Ketubot 1:1](#)

To supervise the matter so that they do not act with frivolity in their houses of feasting.

סוכה נא: – נב.

אמר רב: קרא אשכחו ודרוש, וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד (זכריה יב:יב). אמרו: והלא דברים קל וחומר. ומה לעתיד לבא – שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם – אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד, עכשיו שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט בהם – על אחת כמה וכמה.

[Sukka 51b-52a](#)

They found a verse and expounded. “And the land mourned, each family to itself, the family of the house of David to itself, and their women to themselves” (Zecharya 12:12). They said: Are the matters not a *kal va-chomer* (a fortiori)? Just as in the time to come, when they are occupied with eulogy and the evil inclination has no power over them, the Torah said men to themselves and women to themselves, now that they are occupied with rejoicing [on Sukkot] and the evil inclination has power over them, how much more so [should they be separated]!

MISHNAIC EVIDENCE

משנה ברכות ז:ב

נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן.

[Mishna Berachot 7:2](#)

Women and bondsmen and minors are not counted towards a *zimmun*.

ברכות מה:

נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין, אמאי לא? ... משום פריצותא.

[Berachot 45b](#)

Women and bondsmen, if they wish to join together for a *zimmun* do not. Why not? ...Because of immodesty.

שולחן ערוך או"ח קצט:ו-ז

נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם, אבל מזמנין לעצמן; ולא תהא חבורה של נשים ועבדים וקטנים מזמנין יחד, משום פריצותא דעבדים, אלא נשים לעצמן ועבדים לעצמם... אבל כשאוכלות עם האנשים, חייבות ויוצאות בזמון שלנו.

[Shulchan Aruch OC 199:6-7](#)

Women and bondsmen and minors are not counted towards a *zimmun* [with men], but they can recite *zimmun* on their own. A group of women and bondsmen and minors may not recite *zimmun* together because of the immodesty of the bondsmen. Rather, women may [recite *zimmun*] on their own and bondsmen on their own...But when they [women] eat with men, they are obligated [in *zimmun*] and discharge their obligation with our [the men's] *zimmun*.

משנה פסחים ז:ג

שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד אלו הופכין את פניהם הילך ואוכלין ואלו הופכין את פניהם הילך ואוכלין והמיחם באמצע... והכלה הופכת את פניה ואוכלת:

[Mishna Pesachim 7:13](#)

Two groups that were eating in one house, these turn their faces to one side and these turn their faces to the other and they eat, and the water boiler is in the middle...And the bride may turn her face away and eat.

פסחים פו:

הכלה הופכת את פניה וכו'. מאי טעמא? אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מפני שהיא בושה.

[Pesachim 86b](#)

And the bride may turn her face away— What is the reason? Rabbi Chiyya bar Abba said Rabbi Yochanan said: because she is embarrassed.

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן מא

...דהא אשכחן באכילת הפסח שהיו אוכלין האנשים והנשים בבית אחד, והיו שם כמה משפחות שאין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה... וגם

הא דהכלה הופכת פניה שפרש"י ע"מ שארחב"א א"ר [=שפירש רש"י על מה שאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי] יוחנן מפני שהוא בוש לאכול לעיני האנשים ע"י [=על ידי] שמסתכלין בה שאין שייך בפני אביה ואחיה אלא בפני אנשים אחרים, א"כ [=אם כן] מפורש שלא היה מחיצה ביניהם.

[Responsa Iggerot Moshe OC I:41](#)

...For we find with eating the Pesach that the men and the women would eat in one house, and there were a few families there, for there was no Pesach offering that did not have more than ten people counted for it...Further, the bride turning away her face, which Rashi explains in light of what Rabbi Chiyya bar Abba said in the name of Rabbi Yochanan, because she is embarrassed to eat before the men, since they look at her. This does not apply in front of her father and brothers but before other men. If so, it is clear that there was no *mehitza* between them.

שו"ת לב אברהם א:קלה

כלל גדול הוא שאי אפשר להוציא דין חדש ממאי דאיתמר בגמרא דרך אגב ואינו מקומו של אותו הענין דכיון דלאו דוכתא דהאי דינא לא דקו בה שפיר...מה שמביא בתשובה הנ"ל ראייה ממתני[תין] (דף פ"ו ע"א) הכלה הופכת פניה ע"ש [=עייין שם], אין ראייה דשפיר י"ל [=יש לומר] שהיא בוש בפני קרובים כאלה שלענין איסור תערובת נחשבים גייסי

[Responsa Lev Avraham I:135](#)

It is a general principle that it is impossible to derive a new law from what is said in the *gemara* tangentially, and not where they are discussing that matter. For since it is not the place of this law, they were not very precise...The proof he brings in the above responsum from a mishna (86a) "the bride turns her face away," is not a proof. For one can well say that she is embarrassed before such relatives [notwithstanding the fact] that, for purposes of the prohibition of mingling, they are considered her familiars [with whom it is permissible to mingle]...

BROAD APPLICATION

תשובות הגאונים, סוכה סימן קפ"ט

... אבל אסורין הן בסעודה בזמן שהן מעורבבין אלו ואלו, האנשים והנשים, שאסור לו לאדם להתערב עם הנשים בסעודה, חוץ מאחותו ואחות אביו ואחות אמו ואחות אשתו, על מנת שתהא אשתו בסעודה, שהיא משמרתו מן העבירה

[Teshuvot Ha-ge'onim, Sukka 189](#)

...But they are prohibited at a meal at a time when they are intermingled, the men and the women, for it is prohibited for a man to mingle with women at a meal, except for his sister or his father's sister or his mother's sister or his wife's sister, on condition that his wife be at the meal, for she keeps him from sin.

ספר הפרדס, עניין איסור והיתר

אסור להתערב הנשים עם האנשים בין בסעודה בין במחול בין בכל עניין, אלא נשים לבד והאנשים לבד. מקל וחומר, ומה אם בעונת האבל כתיב וספדה הארץ משפחות משפחות לבד, משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד, המשתה והשחוק על אחת כמה וכמה...

[Sefer Ha-pardes, Inyan Issur Ve-heter](#)

It is forbidden for the women to mingle with the men, whether for a meal or for dancing or for any matter. Rather, women to themselves and men to themselves, from a *kal va-chomer* [a fortiori argument]: If in a time of mourning it is written "And the land mourned, each family to itself, the family of the house of David to itself, and their women to themselves," how much more so for a party that includes drinking, or merriment...

שו"ת לב אברהם א:קלה

... איסור להיות יחד בתערובת אנשים ונשים ממש, זה האיסור היה מקובל לחז"ל הלכה למשה מסיני, וזכריה אסמכה אקרא, וזה איסור עצמי... אבל איסור זה אינו אלא אם הם יחד ממש, אבל אם האנשים עומדים מצד אחד והנשים

מצד אחר אף שאין מחיצה ביניהם אלא איזה שטח פנוי שיהיה נקרא אנשים לבד ונשים לבד כבר יצאו מיד איסור זה...

[*Responsa Lev Avraham I:135*](#)

[There is] a prohibition for men and women to be together actually intermingled. This prohibition was a received tradition for our sages, *Halacha Le-Moshe Mi-Sinai*, and Zecharya connected it to a verse, and this is an independent prohibition...But this prohibition applies only if they are actually together, but if the men stand on one side and the women on another side, even though there is no *mechitza* between them but some open space, this is considered men to themselves and women to themselves, and they have already kept themselves from violating this prohibition...

רב יצחק רצאבי, שערי יצחק, אדר תש"ע

במסעדה אם יושבים, לכאורה אין קשר בין האנשים...

[*Rav Yitzchak Ratzabi, Sha'arei Yitzchak, Adar 5770*](#)

If they sit in a restaurant, it would seem that there is no connection between the people...

רמב"ם הלכות יום טוב ו:כא

חייבין בית דין להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו מסבבין ומחפשין בגנות ובפרדסים ועל הנהרות כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה, וכן יזהירו בדבר זה לכל העם כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם לשמחה, ולא ימשכו ביין שמא יבואו לידי עבירה.

[*Rambam, Laws of Yom Tov 6:21*](#)

A *beit din* is obligated to set up patrols on the festivals that will circulate and search in gardens and orchards and by rivers in order that men and women not gather to eat and drink there and come to sin. Similarly, they should caution the entire people about this, in order that men and women not mingle in their homes for celebration, and not be drawn on by wine, lest they come to sin.

משנה ברורה תקט:כב

וכן יזהירו בדבר זה לכל העם וכו' – הנה באמת ד"ז [=דבר זה] החיוב תמיד להזהיר ולמחות מי שיש בידו אלא שברגל מצוי הקלקול ביותר.

[Mishna Berura 529 22](#)

And so they should caution the entire people- Behold the matter of this obligation is always to caution against and to protest [violations] when one is able, but on festivals the sin is more common.

שו"ת לב אברהם א:קלה

... שאף אם אינם מעורבים מ"מ [=מכל מקום] אי חזינן דבאים לידי עבירה שהוא, בין הסתכלות והרהור, בין שחוק וקלות ראש א"כ [=אם כן] יש חיוב לעשות תיקון למנוע זה, ודין זה אינו איסור עצמי אלא גדר לעבירה

[Responsa Lev Avraham I:135](#)

For even if they [men and women] are not intermingled, in any case if we see that they are coming to sin, whether ogling or inappropriate thoughts, whether laughter or frivolity, if so there is an obligation to make a *tikkun* [a physical correction to prevent this], and this law is not an independent prohibition but a protection from sin.

NARROW APPLICATION

בני בנים א:לה

נלע"ד [=נראה לפי עניות דעתי] שאין קרא דזכריה עוסק אלא בבתי כנסיות ובתי מדרשות שיש בהם קדושה ולא בשאר מקומות... שסתם הספד של רבים מספידים בבית הכנסת ולא במקום אחר....

[Responsa Benei Banim I:35](#)

It seems in my humble opinion that the verse in *Zecharya* deals only with synagogues and study halls [*batei midrash*], which have sanctity, and not with other places...For a typical eulogy of the masses is held in the synagogue and not in another place...

מרדכי מסכת שבת שיא

מחיצה שעושה לצניעות בעלמא מותר כגון מחיצה שעושין בשעת הדרשה בין אנשים לנשים מותר לעשותה בשבת

[Mordechai Shabbat 311](#)

A *mehitza* that one makes simply for *tzeniut* is permissible [to erect on Shabbat], like the *mehitza* that we make between men and women at the time of the *derasha* is permissible to make on Shabbat.

ורק בבית הכנסת יש תקנה קדומה לעשות מחיצות גבוהות... אבל באספות של רשות, כגון בשעת הכנסת כלה לחופה או בשעת נאומים ודרשות לא הקפידו מעולם לעשות מחיצות ורק מדקדקים שלא ישבו אנשים ונשים יחד ולא יתערבו זה עם זה. ואמנם ראיתי שמביא דברי המרדכי במס' שבת פ"ג, שי"א, שכתב: כגון מחיצה שעושין בשעת הדרשה בין אנשים לנשים מותר לעשותה בשבת, עי"ש, [=עיין שם] משמע שעשו מחיצות גם בשעת הדרשה ולא דווקא בשעת תפלה וקר"ש [=וקריאת שמע]. ונראה שזו מדת חסידות ולא מצד הדין, ומעולם לא ראינו בארצות ליטא ופולין שידקדקו בזה. והנח לישראל [שאם לא נביאים הם בני נביאים הם] וכו'.

[Responsa Seridei Eish I:77](#)

Only in the synagogue is there an early enactment to make high mechitzot...but in gatherings of a non-obligatory nature, as when welcoming a *kalla* to the *chuppa* or during speeches and *derashot*, they were never particular to make *mechitzot*, they were simply particular that men and women not sit together and not intermingle. Indeed, I saw that he brings the words of Mordechai, who wrote: "like the *mechitza* that we make at the time of the *derasha* between men and women is permissible to make on Shabbat," meaning that they also made *mechitzot* at the time of the *derasha* and not just at the time of *tefilla* and reciting Shema. It seems that this is a pious measure and not a matter of law, and we never saw in the lands of Lithuania or Poland that they were particular with this. And leave it to Israel [that if they are not prophets, they are sons of prophets].

רב יעקב אריאל, הלכה והידור בידי צניעות בזמננו, ג: הפרדה

ויש המקפידים להניח את המחיצה גם בשעת דרשה תורנית המתקיימת בביכ"ס [=בבית הכנסת], אולם לענ"ד [=לפי עניות דעת] יש לשקול היטב האם הנזק שבה אינו עולה על התועלת. הניסיון מעיד שנשים היושבות מאחרי מחיצה חשות את עצמן מרוחקות מהמתרחש בביה"כ [=בבית הכנסת], מה שמקשה על ההקשבה למרצה. ולא פלא שנשים מוצאות את עצמן שקועות בפטפטוט בזמן הדרשה וגורמות להפרעה, וזאת שלא באשמתן. וכדי למנוע זאת, הקפדתי שהגבאים יגוללו את המחיצה בזמן הדרשה, על מנת שנשים תוכלנה להקשיב לה. כי המחיצה בזמן זה אינה הלכה אלא מנהג טוב.

[Rav Ya'akov Ariel, "Halacha and Hiddur in the laws of Tzeniut in our Time," 3: Separation](#)

There are those who are particular to also set up a *mechitza* during a Torah *derasha* that takes place in the synagogue. However, in my humble opinion, one should consider carefully whether this does more harm than good. Experience shows that women who sit behind a *mechitza* feel distanced from what is happening in synagogue. This makes it difficult

for them to listen to the speaker. So it's not surprising that women find themselves engaging in chitchat during the *derasha* and causing a disturbance, and this is not their fault. In order to prevent this, I have been particular that the *gabbai'im* (sextons) should roll back the *mechitza* during the *derasha*, in order that the women should be able to listen to it. For a *mechitza* at that time is not a halacha but a good custom.

שו"ת כתב סופר אבן העזר מז

ועוד רגע אדבר במ"ש מע"כ [=במה שכתב מעלת כבודו] ני' [=ניתן] למצוא פתח חרטה על מנהג ישן להעמיד החופה לפני חצר בהכ"נ [=בית הכנסת] דבאים בערבובי[א] יחד אנשים ונשים...אומר אני לא יבקש ולא יבדוק ח"ו [חס ושלום] במומים במקום גדולי עולם מוסדי דור וחזי מה עמא דבר ולא פקפק אדם ע"ז [=על זה] ...ומ"מ [=ומכל מקום] בוודאי טוב ונכון בלא"ה [=בלאו הכי] לתקן שלא יבואו בערבובי[א] ויקרא לו גודר גדר משובב נתיבה לשבת [יש' נח:יב]..

[Responsa Ketav Sofer EH 47](#)

In a moment, I will discuss what his honor wrote, that we could find grounds to regret the old custom to set up the *chuppa* before the courtyard of the synagogue, for men and women come to be intermingled...I say that one should not seek nor check, God forbid, for flaws in the place of the great ones who established the generation, but see what the people do, and no one has questioned this [practice]... In any case certainly it is good and right nevertheless to enact that they [men and women] not come to mix, and one [who does so] will be called repairer of the fence, restorer of the streets with dwellings [cf. *Yeshaya* 58:12].

שו"ת יביע אומר ג אה"ע י

לכתחלה ודאי שיש להקפיד כמה שאפשר. ומכ"ש בבהכ"נ [=ומכל שכן בבית הכנסת] שצריך להזהר בזה יותר...כלל העולה שאם הנשים באות בבגדי צניעות, ושומרות על קדושת המקום כדת, וגם יושבות מן הצד בלי שום ערבוביא עם גברים, שפיר דמי להקל לעשות החופות בבהכ"נ [=בבית הכנסת]. אבל אם חסר מן התנאים הנ"ל אין להקל....

[Responsa Yabi'a Omer III EH 10](#)

Le-chat'chila [ab initio] one should be as particular as possible, how much more so in a synagogue, where one must be more careful about this [mingling between men and women]...The rule that emerges is that if women come in modest clothing, and preserve the sanctity of the place as ordained, and also sit to the side without any mingling with the men, it is fine to be lenient to make *chuppot* in a synagogue. But if one of these conditions is lacking, one should not be lenient....

שו"ת אגרות משה אורח חיים א:מא

אבל מהספד דלעתיד לבא שלמדין משם משמע דהוא איסור מקום שמתקבצין שם לאיזה חיוב להתקבץ ובלא צורך חיוב קבוץ אף במקדש מותר כהא דחנה שהתפללה במקדש אצל עלי...

[Responsa Iggerot Moshe OC I:41](#)

However, from the eulogy in future times [in *Zecharya*], from which we learn [about gender separation], it is inferred that it [mingling between genders] is prohibited in a place where they gather for some obligation to gather. And without the need of an obligation of gathering, it was permissible even in the Temple, as in the case of Chana who prayed in the *Mikdash* near Eli...

שו"ת אגרות משה אורח חיים ה:יא

שמותר לכת"ר [=כבוד תורתו הרמה] להזמין ציבור אנשים לדרשות על ענייני תורה ומוסר, כדי לקרבם לתורה ולמצוות, אף על פי שאי אפשר לסדר שתהיה מחיצה מפרידה בין האנשים לנשים, משום מה שכת"ר [=כבוד תורתו הרמה] אמר שיש חשש שיסרבו לבוא אם נצריכם להיות נפרדים ע"י [=על ידי] מחיצה. ואף על פי שלדינא צריך שתהיה מחיצה, כפי שהשיב נכדי לכת"ר [=כבוד תורתו הרמה], כיוון שההזמנה היא לכלל הציבור, ולא לאנשים פרטיים, כמבואר בתשובתי באו"ח ח"א סימנים ל"ט – מ"ד, מ"מ כיוון שכאן אין אפשרות אחרת, אין למנוע מלהשפיע עליהם כדי לקרבם לתורה ולמצוות מחמת חסרון מחיצה, אם אך אין זה בשעת תפילה.

[Responsa Iggerot Moshe OC 5:11](#)

For it is permissible for his honor to invite a congregation of people to *derashot* on matters of Torah and ethics, in order to bring them close to Torah and to *mitzvot*, even though it is impossible to arrange that there be a *mechitza* separating the men and the women, because of what his honor said, that there is a concern that they will refuse to come if they are required to be separated by a *mechitza*. Even though according to the law there needs to be a *mechitza*, as my grandson responded to his honor, since the invitation is to the general public, and not to individuals, as explained in my responsa OC I:39-44, in any case, since here there is no other possibility, one should not refrain from influencing them in order to draw them near to Torah and *mitzvot* for want of a *mechitza*, so long as this is not at the time of prayer.

שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד – חושן משפט סימן ו

הסברא נותנת לומר דכל כנסיה רצינית ושיחה מועילה אין בה משום פריצות, וכל יום ויום האנשים נפגשים עם הנשים במשא ומתן מסחרי, ונושאים ונותנים, ובכל זאת אין שום פרץ ושום צוחה. ואפילו היותר פרוצים בעריות, לא יהרהרו באיסור בשעה שעוסקים ברצינות במסחרם. ... ואין הישיבה במחיצה וכפיפה אחת לשם עבודת הצבור, שהיא עבודת הקדש, מרגילה לעבירה, ומביאה לידי קלות ראש, וכל ישראל האנשים והנשים קדושים הם, ואינם חשודים בפריצת גדר הצניעות והמוסר... שלא נאמר אלא בכנסיה גדולה של כשרים ופרוצים יחד, ובכגון זה חוששים למיעוטא של פרוצים, וביותר בהיותם עסוקים בשמחה...

[*Responsa Mishpetei Uziel IV, CM 6*](#)

Reason indicates that any serious gathering or purposeful conversation does not involve immodesty, and every day men meet with women for business transactions, and they transact business, and yet there is no breach or outcry. Even those who are most in violation of modest norms will not think about that which is forbidden while they are seriously involved with business dealings.... Sitting in one area and grouping for public service, which is a holy service, does not accustom one to sin or lead to frivolity, and all Israel, men and women, are holy, and are not suspected of breaching the boundaries of modesty and ethics... [The requirement of separation] applies only at a large gathering of modest and immodest people together, and in such cases we are concerned about the minority of immodest people, and more so if they are involved with festivity...

SOCIAL NORMS

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קט

הנה בדבר המיטינגען של הסאסייטע שבאין לשם אנשים ונשים לשוחח ולהווכח ולהחליט בעניני חול של הסאסייטע, ותיקנו שבכל מיטינג ילמוד אחד מהחבורה איזה דבר תורה בפסקי דינים משלחן ערוך או בדברי מוסר ויראה, הוא תקנה טובה וישר כחכם. ובדבר הנשים אם יכולות להיות שם גם בשעת הלמוד כמו שהן נמצאות שם בשעת השיחות ודיונים בעניני חול, או שצריכות לצאת לחדר אחר, הנה דברי תורה ומוסר לא גרעי מעניני חול וכיון שאין אתם מחמירים עליהן שלא לבא להמיטינגען כמו כל הסאסייטע שבמדינה זו שגם הנשים משתתפות בכל הדברים, אף שאין ידוע הטעם שמקילין במדינה זו בפשיטות אבל כיון שמקילין אין שום טעם שיצאו בשעת הלמוד

[*Responsa Iggerot Moshe YD II:109*](#)

Regarding the meetings of the society to which men and women come to discuss and debate and decide everyday matters of the society, and they

established that at each meeting one of the group teaches a *devar Torah* of a halachic ruling from *Shulchan Aruch* or of a matter of ethics or awe of Heaven, this is a good enactment for which they are to be commended. Regarding whether the women can also be present during the study as they are during the conversations and discussions in everyday matters, or whether they need to go out to a different room, behold the words of Torah and ethics are no worse than everyday matters, and since they are not stringent about letting them come to the meeting, like all societies in this country, for women also participate in all affairs, even though the reason that they are lenient in this country as a given is not known, but since they are lenient there is no reason that they should leave during the study.

ספר חסידים (מרגליות) סימן שצג

... כל המברך שהשמחה במעונו צריך לחקור אם קיימו וגילו ברעדה אם רעדה במקום גילה. אבל אם ... נשים יושבות בין האנשים שהרהורים שם לא יתכן לברך שהשמחה במעונו... כל מצוה הבאה עבירה על ידה מוטב שלא יעשה המצוה כמו מצוה לשמח החתן ואם יש פריצים ויודע שבלא פריצות לא יהיה או אינו יכול להיות בלא הרהור או אינו יכול להיות מלראות בנשים אל יהיה שם.

[Sefer Chassidim 393](#)

...Whoever recites the *beracha* “that joy is in His dwelling” must investigate whether they have fulfilled “rejoicing with trembling,” whether there is trembling at this place of rejoicing. But if ...women sit among the men, so that inappropriate thoughts are present, it is inconceivable to recite the *beracha* “that joy is in His dwelling.” ...Any mitzva that leads to a transgression, it is better that one not perform the mitzva, like the mitzva to cause the groom to rejoice. And if there are breaches of modesty and one knows that it won’t be without immodesty or if he cannot avoid inappropriate thought or cannot avoid seeing women, he should not be there.

ספר המנהגים (טירנא) הגהות המנהגים דיני יוצרות והפטרות

מצאתי [בספר חסידים] כל מקום שהאנשים ונשים רואין זה את זה כגון בסעודת נשואין אין לברך שהשמחה במעונו, לפי שאין שמחה לפני הקדוש ברוך הוא כשיש בו הרהורי עבירה.

[Sefer Ha-minhagim, \(Tyrnau\), Hagahot Ha-minhagim, Dinei Yotzerot Ve-haftarot](#)

I found [in *Sefer Chassidim*] that anywhere where the men and women see each other, as at a wedding meal, one should not

recite the *beracha* “that joy is in His dwelling,” because there is no joy before God when there are thoughts of transgression.

קיצור שולחן ערוך סימן קמט

צריכין לזהר שלא יאכלו אנשים ונשים בחדר אחד, שאם אוכלים אנשים ונשים בחדר אחד אין אומרים שהשמחה במעונו כי אין שמחה כשיצר הרע שולט.

[Kitzur Shulchan Aruch 149](#)

We must take care that men and women not eat in one room, for if men and women eat in one room they do not say “that joy is in His dwelling,” for there is no joy where the evil inclination rules.

שו"ת ב"ח החדשות סימן נה

ולפי שבאותו סעודה בליל ב' אין עושין סעודה כ"א [=כי אם] לקרובים וכולם יושבין בבית חורף וסועדין ביחד אצל חתן וכמה אנשים ונשים לפיכך א"א שהש"ב ע"פ ס"ח [=אין אומרים שהשמחה במעונו על פי ספר חסידים] משא"כ [=מה שאין כן] בשבת בסעודה ג' דעושין סעודה גדולה ואנשים בלבד ונשים בלבד וכן בסעודה בליל שבת ובשבת שחרית אין סועדין לשם בקראקא כי אם בחורים ובתולות אין בו הרהורי עבירה אלא דוקא כשסועדין נשים בעולות בעל בליל ב'...

[Bach New Responsa 55](#)

Since at that same meal on the second night [from the wedding] only relatives make the meal and everyone sits in the winter-house and eats together with the groom, men and women, therefore we don't say “that joy is in His dwelling” in accordance with *Sefer Chassidim*. This is not the case on Shabbat at the third meal when we make a large meal and men and women sit separately and so at the meal on Shabbat eve and Shabbat morning, in Cracow only young unmarried men and women eat there, there are no inappropriate thoughts. Rather specifically when non-virgin women [join men at a meal] on the second night [there is a constraint]...

לבוש אורח חיים מנהגים סעיף לו

אמרו בספר חסידים [סי' שצג] כל מקום שאנשים ונשים רואין זה את זה כגון בסעודת נישואין אין לברך שהשמחה במעונו, לפי שאין שמחה לפני הקדוש ברוך הוא כשיש בו הרהורי עבירה ע"כ [=עד כאן], ואין נזהרין עכשיו בזה, ואפשר משום דעכשיו מורגלות הנשים הרבה בין האנשים ואין כאן הרהורי

עבירה כל כך, דדמיין עלן "כקאקי חיוורא" מתוך רוב הרגלן בינינו וכיון דדשו
דשו.

[*Levush OC Minhagim 36*](#)

They say in *Sefer Chassidim* [393] anywhere that men and women see each other, as at a wedding feast, one may not recite "that joy is in His dwelling," since there is no joy before God in the presence of inappropriate thoughts of transgression. We are not careful about this now, perhaps because now women are accustomed a great deal to be among the men and inappropriate thoughts of transgression are not present to such an extent, for they [the women] seem to us [the men] like "white geese" [i.e. not provocative] on account of being habituated to having them among us, and since they have trodden that path, they have trodden it.

תשובות והנהגות כרך ב סימן תרנא

... בשמחות של מצוה הסכנה יותר שיצר הרע מתגבר יותר להחטיא. וכאן (ביוהנסבורג) רובא דרובא דחתונות מעורבים ממש, ויושבים בשלחן אחד אנשים ונשים, ובעו"ה [=ובעוונותינו הרבים] רבנים משתתפים בחתונות .. ולדעתי המשתתפים עוברים בזה איסורים חמורים מאד ומחללים ש"ש [=שם שמים] ברבים. ואין בידינו להעמיד הדת על תילה, וב"ה [=וברוך השם] כפי יכלתנו נמצאים יראים המשתדלים שיהיו החתונות כדין בהפרדה גמורה של אנשים ונשים כל אחד בחדר נפרד, או בחדר אחד משתדלים עכ"פ [=על כל פנים] למקום מיוחד לגברים לבד... (ובחנם תלו בוקי סריקי באיזה רבנים באמריקא שהקילו בזה, והשתתפו בחתונות מעורבות שהלכה ברורה היא שיש בכך איסור גמור, וראוי גם לחשוש לעוון חילול השם שאין חמור כמוהו).

[*Teshuvot Ve-hanhagot II:651*](#)

...At simchas the danger is greater because the evil inclination grows stronger to cause sin. Here (in Johannesburg) the vast majority of weddings are fully mixed, and men and women sit at one table, and in our great iniquity rabbis participate in the weddings...In my opinion the participants transgress very serious prohibitions and publicly desecrate God's name. It is beyond our power to establish things correctly, and, thank God, to the best of our ability, there are those with fear of Heaven who try to make the weddings in accordance with the Halacha with full separation of men and women each in their own room, or in one room they try at least to make a special place for men to themselves...(And they relied for no reason on weak arguments of some rabbis in America who were lenient with this, and participated in mixed weddings, for it is a clear halacha that this is fully prohibited, and it is proper also to be

concerned about the sin of desecrating God's name for there is no greater sin than that.)

שו"ת יביע אומר חלק ו – אורח חיים סימן יג

גם מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן מז) הביא דברי הלבוש הנ"ל. וכ"כ [=וכך כתב] בס[פר] חינוך וחיסודא (דף קטז ע"א) להסתמך ע"ד [על דברי] הלבוש הנ"ל. וכן בס[פר] טהרת המים (מע' ב אות ח"י) הביא דברי הלבוש וכתב שאף בעוב"י [=בעיר ואם בישראל] שאלוניקי לא נהגו לחוש לזה ע"ש [=עיין שם]. וכ"כ [=וכך כתב] בשו"ת מנחם משיב ח"ב (סי' כ, עמוד ק) שגם באשכנז לא חששו לזה. ע"ש [=עיין שם]

[Responsa Yabi'a Omer VI OC 13](#)

Also our master Chida in Responsa Yosef Ometz cited the words of Levush above. So he [Rav Yehoshua Ardit] wrote in the book *China Ve-chisda* to rely on the above Levush. And so in the book *Taharat Ha-mayim* he brought the words of Levush and wrote that even in the great Jewish city of Saloniki they were not accustomed to be concerned about this [separate seating at wedding feasts]. And so he wrote in *Menachem Meishiv II* that in Ashkenaz as well they were not concerned for this, see there.

ברכות סא.

דתניא: לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו אשתו

[Berachot 61a](#)

For it was taught in a *baraita*: A man should not walk behind a woman on the road, even his wife.

שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן נ

דלכן שאני זמן הזה מבזמן הקדום... האשה אינה יושבת בירכתי ביתה כבזמן הקדום ורגילין יותר בראית אשה ברחוב, לכן קלקלתם תקנתם דאין כ"כ [=כל כך] עתה חשש הרהור בהליכה אחריה כפי אז...ומעין האמור מצאתי בלבוש או"ח במנהגים...

[Responsa Tzitz Eliezer IX:50](#)

Therefore, nowadays is different from long ago...The woman does not sit in the confines of her home as long ago and they [men] are more habituated to seeing women in the street; therefore, their weakness is their strength, for now there is not so much inappropriate thought in

walking behind her [a woman] as then...Something like what was said [here] I found in Levush OC *Minhagim*...

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ד סימן כד

...שהחיוב למחיצה יש רק לדבר שפתוח לרבים, וחתונה נחשב כדבר פרטי.

[*Iggerot Moshe YD IV:24*](#)

...For the obligation for *mehitza* is only for an event open to the masses, and a wedding is considered a private affair.

ספר כלבו סימן 10

ואמר הר"ם מרוטנבור"ק כי שמו חרם שלא יהיו אנשים עם הנשים במחול והיו דורשים יד ליד לא ינקה רע, ואמרתי כי אינו ר"ל [=רוצה לומר] על זה כי אם לרעה כי אינם רשעים לעשות בפרהסיא, ומביא ראיה מכהן גדול על ענין סוטה שלוקח המנחה מידו לידה והתיר לכל בניו הדבר

[*Kolbo 66*](#)

Maharam Me-Rottenburg said that they enacted a ban against men and women dancing, and they would expound this from "hand to hand the evil could not be absolved" (*Mishlei* 11:21), and I said that he [*Mishlei*] did not mean this except for evil [itself], for they are not wicked people to do this in public. He [Maharam] brings proof from the *kohen gadol* in the matter of the *sota*, where he takes the meal offering from her hand [in public], and he permitted the matter to all his sons.

רב יעקב אריאל, הלכה והידור בדיני צניעות בזמננו, ג: הפרדה

באירועים רגילים כגון הרצאה או מסיבה סולידית אין צורך במחיצה, ורק במקום שיש ריקודים ושמחה גדולה צריך להקפיד על כך, כגון בריקודי חתונה.

[*Rav Ya'akov Ariel, "Halacha and Hiddur in the laws of Tzeniut in our Time," 3: Separation*](#)

At regular events, such as a lecture or a sedate party, there is no need for a *mehitza*, and only where there is dancing and great celebration does one need to be particular about this, as for wedding dances.

רב יעקב אריאל, ריקודים בחתונה ללא מחיצה

מטרת המחיצה בעיקר למנוע ריקודים משותפים. מטרתה השניה היא למנוע הסתכלות.

[Rav Ya'akov Ariel, "Dancing at a Wedding without a Mechitza"](#)

The purpose of the mechitza is primarily to prevent mixed dancing. Its secondary purpose is to prevent looking.

שו"ת בני בנימין א:לז:3

Rav Yehuda Henkin argues that if the dancing is more controlled circle dancing, separate sections can suffice, even without an actual mechitza: במעגל נשים לבד בצד מעגל גברים לבד מנין לאסור... ואינם דומים רקודי נשים לחוד וגברים לחוד באותה שעה לרקודי נשים בפני גברים שאז מוכרח המכשול כי במה יסתכלו אם לא בנשים, ואף זה תלוי במציאות, אבל כשגם אנשים רוקדים בנפרד אינו פסיק רישא גם למסובים...

[Responsa Benei Banim I:37:3](#)

שו"ת בני בנימין א:לז:3

במעגל נשים לבד בצד מעגל גברים לבד מנין לאסור... ואינם דומים רקודי נשים לחוד וגברים לחוד באותה שעה לרקודי נשים בפני גברים שאז מוכרח המכשול כי במה יסתכלו אם לא בנשים, ואף זה תלוי במציאות, אבל כשגם אנשים רוקדים בנפרד אינו פסיק רישא גם למסובים...

[Responsa Benei Banim I:37:3](#)

With a separate women's-only circle alongside a men's-only circle, whence should we prohibit it [without a mechitza]?... Women's dancing on their own and men's dancing on their own at the same time is not similar to women's dancing in front of men, for then it is certain to be a stumbling block, for what else will they [the men] look at if not at the women, and even this depends on the actual situation, but when men dance separately as well, it is not inevitable [that men will look at the women dancing] even for those who are seated...

הרב יובל שרלו ורן חורי, חברה שלמה: חברה צנועה מעורבת לכתחילה, 30.

... החברה המעורבת הצנועה ברוחה של תורת ישראל. המימוש איננו פשוט, ודורש עבודה מתמדת, פנימית וחיצונית, במישור האישי ובמישור החינוכי. עלינו לחתור חתירה מתמדת לשפר ולהשתפר בתחום הצניעות... קיומנו בחברה מעורבת בחיים הבוגרים אינו בדיעבד, אלא זו דרכו של עולם, שכאמור, ההלכה כולה מבוססת עליה. ברם, את חברת המבוגרים יש צורך לקדש, והתביעה לחיות לאור ארבעת העקרונות ההלכתיים... קיימת במלוא עוצמתה. חובת הצניעות, ההימנעות מקלות ראש, ייחוד ומגע הן המעצבות חברה ההולכת בדרכה של תורה.

[Rav Yuval Cherlow and Ran Huri, A Whole Society: A Modest Mixed Society as an Ideal, 30.](#)
...[A] modest mixed society in the spirit of the Torah of Israel. This is not simple to implement, it requires constant work, internal and external, on the personal level and the educational level. We must strive constantly to improve and be improved in the area of *tzeni'ut*...Our existence as a mixed society in adult life is not *bedi'avad*, but is the way of the world, upon which, as we have said, the entire halacha is based. Truly, it is necessary to sanctify adult society, and the demand to live according to the four halachic principles...exists in full force. The obligations of *tzeni'ut*, of avoiding frivolity, *yichud*, and touch – these define a society that conducts itself according to the Torah.

[Estee Rieder-Indursky, 'You May Not See It, But Ultra-Orthodox Women Are Angry' Jan 31, 2020](#)

The mehitzta was always there: in big banquet halls and at the small-scale venues where Hasidic relatives held celebrations. We would go as a family, enter the hall together and then split up and meet again, standing on both sides of the mehitzta. The mehitzta was friendly there, too – not hermetic; you could move it and talk around it. Expanding when possible, narrowing when necessary. It's hard for me to remember exactly when this happened, but suddenly there was a mehitzta everywhere. It is a second kind of mehitzta, one that is no longer friendly. It's opaque. Sometimes it's made of plywood; sometimes it's an actual wall; sometimes it's only virtual, but no less divisive than a wall....Suddenly, we no longer enter the hall together with the men – there's a special entrance for women, an afterthought, by way of a dark and dank alleyway. There's also separation on buses.

[Chana Chava Perton, In your place: An open letter to the front of the shul](#)

[A] large segment of women have experienced: a slow, quiet shift of cultural norms that results in a two-tier, hierarchical society. Enough women (frum, content-with-our-roles-but-concerned-with-current-trends women) have since spoken up, and far too many to be dismissed as anomalies. Women who are perfectly content praying behind a mechitzta are upset about the lack of air conditioning...space or grape juice to make kiddush. About the lack of dignity. They've shared stories of trying to speak up and repeatedly being shut down.

עדי בן ישי, הפרדה אינה הדר, בשבע 8.22.29

הפרדה אינה הדרה. הפרדה בין גברים לנשים מאפשרת התנהלות חופשית במרחב הציבורי. כך בחוף הים, כך ברחבת הריקודים ולעתים גם במופע או

בהרצאה. הפרדה היא לא גזירה, אלא בחירה של קהילה להתנהל במרחב שלה בדרכה שלה

[Adi Ben Yishai, "Separation isn't Discrimination" Basheva 22.8.19](#)

Separation isn't discrimination. Separation between men and women enables free conduct in the public sphere. Thus it is at the beach, on the dance floor, and sometimes also at a show or lecture. Separation isn't a decree, but a community's choice to conduct itself in its sphere in its way.

שו"ת שיח נחום קיב

רגישותם של בני אדם לדברים שונים, מושפעת מהאווירה, מהנהלים ומארחות החיים המקובלים בחברה, והם שיוצרים תגובות שונות לתופעות דומות. כלומר, לאותה תופעה ייתכנו השפעות ותגובות שונות לפי ארחות החיים המקובלות בכל חברה וחברה.... ואמנם היו ארחות חיים שונות במקומות שונים... למציאות החברתית יש השפעה על הקביעה הרצויה.... שהתנאים בחברה קובעים את סף הרגישות לגירויים שונים... וכמו שיש ניסיונות בחשיפה, כך ישנם כנגדם במקום שנקבעים גדרים וסייגים על ידי החברה.... כל קהל צריך לדאוג לציבור שלו ולנסות שאותו הציבור ינהג לפי הכללים המתאימים לו. אולם, יש לדעת כי מה שלא יהיו הנהלים והכללים הציבוריים שייקבעו, אין בידם להבטיח מניעת כל כישלון, ובסופו של דבר כל אדם צריך להיות אחראי בעבור התנהגותו הוא.

[Responsa Si'ach Nahum 112](#)

Human sensitivity to different things is affected by the environment, and by the society's accepted policies and ways of life, which engender different responses to similar phenomena. That is to say, the same phenomenon might lead to different effects and responses based on the accepted way of life of each and every society...Indeed there were distinct ways of life in different places...Social reality has an effect on the desirable standards...For the conditions of a society establish the level of sensitivity to different stimuli...Just as there are trials of exposure, so, too, there are corresponding ones in a place where fences and protections are established by the society...Every congregation needs to worry about its community and to endeavor that this community conduct itself in accordance with the laws appropriate for it. However, one should know that whatever public policies and rules may be established, they cannot guarantee to prevent all failure, and at the end of the day every person must be responsible for his own behavior.